

SOVIETINĖS TEISĖS SUVOKIMAS ANGLAKALBĖJE KULTŪROJE

Dovilė Sagatienė

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo
Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento
Privatinės teisės grupės konsultantė
Elektroninis paštas: dovile.sagatiene@gmail.com

Pateikta 2017 m. kovo 16 d., parengta spausdinti 2017 m. gegužės 12 d.

DOI: 10.13165/JUR-17-24-1-06

Santrauka. Šiame straipsnyje apžvelgiama sovietinės teisės studijavimo anglakalbėje kultūroje istorija nuo komunistų atėjimo į valdžią Rusijoje iki Sovietų Sąjungos žlugimo prieš du dešimtmečius bei pristatomos mokslinėje teisės literatūroje greitai išryškėjusios skirtingos sovietinės teisės interpretacijos, dabartinės rusiškosios teisės suvokimą anglakalbėse šalyse lemiančios ir šiandien, taip pat analizuojamos jų susiformavimo priežastys ir pasekmės.

Reikšminiai žodžiai: sovietinė teisė, sovietinės teisės istorija, Vakarų teisės tradicija, anglosaksiškoji teisinė sistema, Šaltasis karas, Sovietų Sąjunga, komunizmas.

Įvadas

Vakaruose dėmesio sovietinės teisės istorijai tenka kur kas mažiau negu bendrajai Sovietų Sąjungos istorijai. Netgi tokių svarbių reiškinų kaip stalinistinis teroras ir represijos teisiniai aspektai iki šiol nėra deramai išanalizuoti. Detalesnė sovietinės teisės analizė prasidėjo tik po karo, suklestėjo šešiasdešimtaisiais, piką pasiekė aštuoniasdešimtaisiais, o žlugus Sovietų Sąjungai beveik sustojo, nes sovietinės teisės ekspertai, suprantama, prarado interesą, o teisės istorikai, deja, jos vis dar neatrado. Sovietinės teisės istorija tirtina, nes, nesuvokiant sovietinės teisinės praeities neįmanoma išsąmoninti teisinės realybės dabartinėje Rusijoje ir anksčiau komunistų valdytose šalyse bei nuspėti artimiausią jų ateitį. Dabartinė Rusijos politika taip pat skatina tyrinėti buvusių sovietų okupuotų teritorijų teisės istoriją, siekiant užkirsti kelią dezinformacijai apie tikrąją situaciją tose šalyse.

Be to, teisinės sovietinės istorijos analizės trūkumas gali lemti, kad sovietinė teisinė sistema niekada nebus įvertinta taip, kaip nacistinė, kuri buvo pasmerkta Niurnbergo teismuose ir išsamiai ištirta pokario vokiečių mokslinėje literatūroje. Nesant profesionalių teisės istorijos tyrimų sovietinės teisinės sistemos įvertinimas paliekamas įvairių kur kas mažiau informuotų specialistų rankose. Antai prieš dvejus metus Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėtoje byloje *Vasiliauskas prieš Lietuvą* buvęs sovietų pareigūnas, kaltintas Lietuvos partizanų genocidu, buvo išteisintas nenustačius genocido nusikaltimo požymių (žr. bylos Nr. 35343/05, ECHR, 2015). Didžiosios kolegijos neįtikino teisiniai argumentai, kad plataus masto partizaninis judėjimas atstovavo politinei grupei ir jo sunaikinimas prilygo genocidui. Profesionalūs teisės istorijos tyrinėjimai šioje byloje būtų turėję esminę reikšmę, nes jų pritrūkimas, proga teisiškai įvertinti sovietinio režimo veiksmus partizanų atžvilgiu buvo praleista.

Šiuolaikinius teisės istorikus nuo išsamesnių sovietinės teisinės sistemos tyrimų stabdo ne tik neužtikrinta politinė ir ekonominė situacija, bet ir patirties analizuojant šią sritį iš demokratinių perspektyvų trūkumas, todėl kyla būtinybė susipažinti su gausiais vakariečių darbais. Iki Sovietų Sąjungos žlugimo Vakarų teisės mokslininkai išvystė įvairias sovietinės teisės suvokimo interpretacijas, kurios galėtų pagelbėti tyrinėjant sovietinę teisinę praeitį buvusiose sovietų okupuotose šalyse. Problema ta, kad skirtingi Vakarų moksliniai požiūriai buvo nulemti įvairių politinių, socialinių ir asmeninių faktorių, todėl jie negali būti automatiškai taikomi analizuojant naujųjų demokratijų sovietinės teisės palikimą.

Metodologija

Straipsnio tikslas – atskleisti anglakalbėje kultūroje (daugiausia JAV ir Vakarų Europoje) egzistuojančias sovietinės teisės interpretacijas, suformuotas žymiausių sovietinės teisės ekspertų darbuose, publikuotuose nuo bolševikų atėjimo į valdžią

Rusijoje iki jų žlugimo prieš du dešimtmečius. Angliška literatūra pasirinkta tirti dėl kelių priežasčių: straipsnio autorė laikosi prezumpcijos, kad ateityje sovietinės teisės tyrimai bus pradedami susipažįstant su šios srities literatūra anglų kalba, nes a) ši kalba yra populiariausia užsienio kalba buvusiose sovietų okupuotose šalyse, kurių mokslininkai galėtų svariai prisidėti prie tolesnių sovietinės teisės tyrimų; b) literatūra anglų kalba apie sovietinę teisę šiuo metu yra analitiškai kokybiškiausia; c) be to, anglų kalba turi didžiausią auditoriją pasaulyje, todėl ateities tyrimus bus tikslinga publikuoti šia kalba. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad anglosaksiška teisinė sistema yra tik viena iš Vakarų teisės tradicijų, o daugiausia sąsajų su sovietine teise turi kontinentinė teisės tradicija, atskiras išsamus tyrimas ateityje turėtų būti skirtas sovietinės teisės suvokimui romanų-germanų kalbų kultūroje atskleisti.

Šiame tyrime keliami hipotezė, kad skirtingos sovietinės teisės interpretacijos (neigiama, teigiama ir neutrali) anglakalbėje kultūroje susiformavo veikiamos įvairių politinių, socialinių ir asmeninių faktorių. Daugiausia domimasi teisės mokslininkų darbais, nes būtent jie buvo kvalifikuoti įvertinti sovietinę teisę. Aptariami ekspertai atrinkti pagal jų aktyvumą šioje srityje, publikuotų darbų kiekį ir kokybę. Vakarų mokslininkai 1917–1990 m. didžiausią dėmesį skyrė kontroversiškiausiems sovietinės teisės aspektams – baudžiamajai teisei ir teismų sistemai – tirti, todėl analizėje vyrauja būtent šios žinios, suformavusios angliškai kalbančių vakariečių nuomonę apie sovietinę teisę apskritai.

Rengiant straipsnį naudoti įvairūs duomenų rinkimo ir jų analizės metodai. Pagrindinis duomenų rinkimo metodas – dokumentų analizė – pasitarnavo tiriant įvairiais laikotarpiais rengtas ir publikuotas Vakarų teisės mokslininkų sintezes, monografijas, straipsnius, recenzijas, vadovėlius, skirtus sovietinei teisei. Atsižvelgiant į tyrimo tarpdiscipliniškumą rengiant straipsnį naudoti tiek humanitarinių (istorijos), tiek socialinių (teisės) mokslų duomenų analizės metodai. Skirtingų interpretacijų apie sovietinę teisę susiformavimas anglosaksiškoje teisinėje sistemoje buvo atskleistas taikant istorinių duomenų analizės metodus – analitinį ir aprašomąjį. Be šių istorinių metodų, buvo taikyti ir socialinių mokslų duomenų analizės metodai. Dėl atlikto tyrimo problematikos ypač svarbus lyginamasis istorinis metodas, kuris sudarė sąlygas atskleisti ir palyginti požiūrio į sovietinę teisę kitimą skirtingose anglakalbėse šalyse. Rengiant straipsnį taip pat buvo naudojami tradiciniai teisės mokslo metodai: sisteminės analizės, dedukcinis, indukcinis, teleologinis, lingvistinis, apibendrinimo, turinio analizės ir kt.

Šiame straipsnyje, parengtame Makso Planko Europos teisės istorijos institute Frankfurte, Vokietijoje, pateikta analizė turėtų padėti tyrėjams nepasiklysti tarp skirtingų požiūrių į sovietinę teisinę sistemą ir, esant reikalui, juos tinkamai taikyti tolimesniuose tyrimuose.

1. Sovietinės teisės tyrimai tarpukariu

Iki Antrojo pasaulinio karo tik keletas Vakarų mokslininkų domėjosi sovietine teise, daugiausia – europiečiai¹. Netrukus po Pirmojo pasaulinio karo Vokietija įsteigė institutą naujojo Rusijos režimo tyrinėjimams, o Italijoje, Prancūzijoje ir Anglijoje tyrimai liko fragmentiški². JAV pirmieji darbai pasirodė tik ketvirtajame dešimtmetyje, kai ilgai delsusios jos 1933 m. pripažino Sovietų Sąjungą.

Sovietinė teisė nebuvo plačiai tyrinėjama tiek dėl bendro skeptiškumo nekapitalistinio režimo atžvilgiu, tiek dėl aktualios medžiagos trūkumo, nuolatinių pranešimų apie terorą ir kalbos barjero. Be to, ilgai nebuvo aišku, kokį vaidmenį teisė užims socialistinėje sistemoje, nes kurį laiką Sovietų Sąjungoje buvo laikomasi Latvijos teisininko P. I. Stučkos (1865–1932) ir lietuviškos kilmės teisės mokslininko E. B. Pašukano (1891–1937) išvystytos garsiosios „teisės išnykimo teorijos“, pagal kurią dėl „tobulos“ socialistinės sistemos teisė pati savaime netrukus išnyksianti ir tik laiko klausimas, kada taip nutiksia³. Visgi, vengdami įsivyravusio chaoso bolševikai trečiojo dešimtmečio pradžioje buvo priversti sukurti „laikiną“ teisinę sistemą ir priimti sovietinės teisės kodeksus. Teorija apie išnyksiančią teisę gyvavo dar dešimtmetį, kol partija nusprendė savo valdžią stiprinti remdamasi teisine sistema.

Esant tokioms aplinkybėms sovietinės teisės studijos Vakaruose nebuvo perspektyvios, todėl pirmieji tyrėjai neturėjo teisinio pasirengimo ir dažnai nebuvo objektyvūs. Antai amerikiečių mokslininkei M. Stevenson Callcott (1894–1988), kurios pagrindinė interesų sritis buvo jautrūs socialiniai-teisiniai santykiai, tokie kaip vaikų darbo reglamentavimas, pirmoji JAV publikavo veikalą apie sovietinės Rusijos baudžiamąją teisę, kuriame teigė, kad „sovietinė teisinė sistema nusipelnė dėmesio dėl pažangesnio požiūrio į bausmes“⁴. Vakarų Europoje, kur didėjantis nepasitenkinimas liberalia demokratija taip pat skatino mokslininkus ieškoti alternatyvių valdymo modelių, britų politikos teorijos žinovas H. J. Laski's (1893–1950) pristatė pritariamąjį pamfletą teisingumui sovietų Rusijoje⁵, o britų advokatas ir leiboristų partijos narys D. N. Pritt'as (1887–1972) parengė straipsnį apie Rusijos teisinę sistemą, kuriame irgi ją gyrė⁶.

- 1 Sovietinės teisės bibliografija anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis iki 1943 m. pateikta čia: HAZARD, J. N.; STERN, W. B. Bibliography of the Principal Materials on Soviet Law Published in the English, French, German and Russian Languages to December 31, 1943. New York: American foreign law association, 1945. Anglų kalba iki 1966 m. – BUTLER, W. E. Writings on Soviet law and Soviet international law. Cambridge: Harvard University Press, 1966.
- 2 SHIMKIN, D. B. Soviet Law and United States-Soviet Relations. Law in the Soviet Society. LaFave: University of Illinois Press, 1965, p. 2.
- 3 BORRERO, M. Russia: A Reference Guide from the Renaissance to the Present. New York: Infobase Publishing, 2009, p. 266.
- 4 CALLCOTT, M. S. Russian Justice. New York: Macmillan Co., 1935, p. 238.
- 5 LASKI, H. J. Law and Justice in Soviet Russia. London: Hogarth Press, 1935.
- 6 PRITT, D. N. The Russian Legal System. Twelve Studies in Soviet Russia. London: V. Gollancz, 1933.

Teisinių pasirengimą turėję mokslininkai nebuvo tokie palankūs ir išreiškė kritišką arba neutralią nuomonę sovietinės teisės atžvilgiu. Didžiausi skeptikai buvo iš Rytų Europos ir Rusijos emigravę teisininkai. Buvęs carinės Rusijos teisėjas V. Gsovski's (1891–1961), ją palikęs 1920 m. po kovų baltųjų armijoje, išreiškė itin neigiamą požiūrį į „naujuosius“ baudžiamosios ir civilinės teisės. Jo manymu, sovietinė teisė neturėjo jokio filosofinio pagrindo marksizmo teorijoje, nes jo kūrėjai savo idėjas aptarė daugiau ekonominiiais ir socialiniais negu teisiniais terminais⁷. Dėl šios priežasties sovietų režimas privalėjo atgaivinti daugumą tradicinių teisės sistemos atributų, pavyzdžiui, teismus, kurie dabar jau buvo kontroliuojami partijos, paklusnią prokuratūrą, iškraipytą teisėjų nepriklausomumo principą ir pan. Jis padarė išvadą, kad „sovietiniai teisininkai, negalėdami sukurti savų teisinių taisyklių rinkinio, privalėjo priimti tradicinį... Teisė yra vis dar suprantama tik kaip valdymo įrankis, bet ne teisių sergėtoja. Pati teisės siela – paneigta“⁸.

Pozityvesnis požiūris buvo išreikštas atsargesnių Rusijos emigrantų ir naujos kartos amerikiečių mokslininkų. Caro laikų teisininko J. Zelitch'o (1892–1973) knyga, pristačiusi naujuosius sovietinės baudžiamosios teisės kodeksus ir Rusijoje surinktą medžiagą, buvo sutikta palankiai, tačiau joje visai nebuvo kalbama apie saugumo institucijų įtaką baudžiamosiose bylose⁹. Amerikietis J. N. Hazard'as (1909–1995), kuris vėliau tapo žymiu sovietinės teisės ekspertu, po studijų Maskvos teisės institute 1934–1937 m. taip pat vengė daryti apibendrinančias išvadas ir pirmuosiuose savo straipsniuose šia tema laikėsi neutralaus požiūrio¹⁰.

2. Sovietinės teisės studijų suklestėjimas Šaltojo karo metu

2.1. Tyrimai JAV

Pokario metais JAV, siekdamos nuspėti Sovietų Sąjungos veiksmus, aktyviai skatino tirti visus šio režimo aspektus, todėl penktąjį ir šeštąjį praėjusio amžiaus dešimtmečiais sovietinės teisės studijos tapo patraukliu ir gausiai finansuojamu studijų objektu¹¹. Nors pirmasis mokslinis centras, skirtas tarpdalykiniam Rusijos ir Sovietų Sąjungos tyrinėjimui, buvo įsteigtas Niujorko Kolumbijos universitete

7 GSOVSKI, V. The Soviet Concept of Law. *Fordham Law Review*, 1938, 7 (1): p. 31.

8 *Ibid.* p. 42.

9 ZELITCH, J. *Soviet Administration of Criminal Law*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1931.

10 HAZARD, J. N. *Soviet Law: An Introduction*. *Columbia Law Review*. 1936, 36 (8); HAZARD, J. N. *Reforming Soviet Criminal Law*. *Journal of Criminal Law L. & Criminology*. 1938, 29; HAZARD, J. N. *Soviet Housing Law*. New Haven: Yale University Press, 1939.

11 BUTLER, W. E. *Russia and the Law of Nations in Historical Perspective*. *Collected essays*. London: Wildy, Simmonds and Hill Publishing, 2009, p. 157.

1946 m., pagrindinis šių studijų katalizatorius buvo 1949 m. JAV Kongreso Teisės bibliotekoje įsteigtas Vidurio Europos teisės tyrimų centras¹². Universitetai irgi ėmėsi intensyviai analizuoti sovietinę teisę, pavyzdžiui, Kalifornijos universitete ją dėstė J. A. Cohen'as, Kolumbijoje – J. Hazard'as, Harvarde – H. J. Berman'as, Ilinojuje – P. Maggs'as, Ajovoje – G. Ginsburgs'as, Viskonsine – Z. Zile ir kt.¹³.

H. J. Berman'as (1918–2007), buvęs JAV armijos šifruotojas, studijų Harvarde metu globotas paties J. Hazard'o, greitai tapo vienu labiausiai vertinamų sovietinės teisės žinovų. Per kitus dešimtmečius jie kartu moksliniam darbui parengė P. Maggs'ą, kuris vėliau tapo Ilinojaus universiteto profesoriumi, taip pat J. Quigley – Ohajo universiteto teisės profesorių bei W. E. Butler'į, ilgus metus dirbusį Pensilvanijos universitete. Iš Rytų Europos kilusių JAV mokslininkų grupė taip sparčiai nedidėjo. Prie J. Zelitch'o ir V. Gsovski'o prisidėjo žymus carinės Rusijos teisės sociologas N. S. Timasheff'as (1886–1970), dirbęs Fordhamo universitete, Niujorke, taip pat buvęs imperinės Rusijos mokslininkas G. C. Guins'as (1887–1971), įsidarbinęs Berklio universitete, bei žydų kilmės teisininkas K. M. Simis'as (1919–2006), Maskvoje atstovavęs politiniams disidentams ir į JAV emigravęs 1977 m., radus jo rankraštį apie korupciją Sovietų Sąjungoje. Prie jų netrukus prisijungė lenkai K. Grzybowski'is (1907–1993) ir A. Podgórecki'is (1925–1998) bei latvis Z. L. Zile (1927–2002). Paskutinis į šią grupę įsiliejo ukrainiečių kilmės Leningrado (dab. Sankt-Peterburgo) universiteto profesorius O. S. Ioffe (1920–2005), Sovietų Sąjungą palikęs 1981 m. dėl dukros emigracijos į JAV ir savo veiklą tęšęs Konektikuto universitete.

Tyrimų pradžioje JAV mokslininkai koncentravosi į sovietinę civilinę teisę, taip pat jos filosofinę ir istorinę kilmę, santykius tarp visuomenės ir teisės, teismus bei teisės reformą po Stalino mirties. Vadinamoju „stagnacijos periodu“ (maždaug 1964–1985 m.), kai sovietinė teisė iš tiesų labai mažai vystėsi, ligtolinės Vakarų studijos buvo konsoliduotos ir susistemintos, o temos ėmė kartotis. Antai 1960 m. J. Hazard'as pristatė detalią teisminių struktūrų evoliuciją ir praktiką nuo 1917 m. iki 1925 m. bei atskleidė daugelio ikirevoliucinių ir vakarietišku teisinių koncepcijų atmetimą bei palaipsnį jų reinkorporavimą į sovietinę teisę¹⁴, H. Berman'as parengė pagrindinio sovietinio teisinio reguliavimo rinkinį ir Sovietų Sąjungos politinės struktūros pristatymą, daugiausia dėmesio skirdamas įstatymų leidybai, administraciniais ir teisminiais aspektams¹⁵, o W. E. Butler'is 1983 m. darskart apžvelgė Rusijos teisės istoriją nuo ankstyvųjų laikų¹⁶.

12 SIPKOV, I. United States Research of the Law of the Communist-Ruled States of Europe. *Journal of Transnational Law*, 1983, 16: p. 586–588.

13 SHIMKIN, D. B. *Soviet Law and United States-Soviet Relations. Law in the Soviet Society*. LaFave: University of Illinois Press, 1965, p. 30.

14 HAZARD, J. N. *Settling Disputes in Soviet Society*. New York: Columbia University Press, 1960.

15 BERMAN, J. H.; QUIGLEY, J. B. *Basic Laws on the Structure of the Soviet State*. Cambridge: Harvard University Press, 1969.

16 BUTLER, W. E. *Soviet Law*. London: Butterworths, 1983.

Naujos temos šioje srityje pasirodė su jaunąja mokslininkų karta, kuri ieškojo originalių idėjų sovietinės teisės tyrimuose. P. Maggs'as kartu su H. Berman'u pristatė studiją apie nusiginklavimo patikrinimo reglamentavimą sovietinėje teisėje¹⁷, J. Quigley dėmesį patraukė jūrinės prekybos ir užsienio prekybos reguliavimas¹⁸, o W. E. Butler'io vykdomi tyrimai buvo skirti sąsajoms tarp sovietinės teisės ir tarptautinės teisės atskleisti¹⁹. Svarbi tema apie sovietinės teisės ir ekonomikos ryšį buvo pristatyta P. Maggs'o ir G. Ginsburgs'o iniciatyva²⁰. Jų darbuose akcentuoti esminiai sovietinės ekonomikos, teisės ir politikos trūkumai, kurie turėjo didelę įtaką sunkumams, su kuriais sovietai susidūrė prisitaikydami prie aštuntojo dešimtmečio technikos revoliucijos. Kaivaldant M. Gorbačioviui (1985–1991 m.) teisinė aplinka ėmė sparčiai keistis ir nebuvo aiški jos ateitis, kai kurie amerikiečių mokslininkai savo dėmesį nukreipė į stabilėnes temas apie žymiausių sovietų teisininkų gyvenimą ir indėlį į sovietinės teisės kūrimą²¹.

2.2. Anglakalbiai tyrimai Vakarų Europoje

Vakarų Europoje sovietinės teisės tyrimais užsiėmė 1949 m. Europos tarybos įsteigtas Europos teisinio bendradarbiavimo komitetas, tačiau dėl menko finansavimo ir politinio intereso trūkumo, taip pat skurdžios tyrimų infrastruktūros karo nusiaubtame žemyne pirmasis anglakalbis mokslinis tyrimų centras susiformavo tik 1953 m., kai vengrų kilmės Leideno universiteto (Nyderlandai) teisės profesorius Z. Szirmai'us (1903–1973) įsteigė specialų skyrių, po penkerių metų pradėjusį leisti didelės apimties leidinį „Teisė Rytų Europoje“ (angl. “Law

17 BERMAN, J. H.; MAGGS, P. *Disarmament Verification Under Soviet Law*. New York: Oceana Publications, 1967.

18 QUIGLEY, J. B.; BUTLER, W. E. *The Merchant Shipping Code of the USSR 1968*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1970; QUIGLEY, J. B. *The Soviet Foreign Trade Monopoly: Institutions and Laws*. Columbus: Ohio State University Press, 1974.

19 BUTLER, W. E. *The Soviet Union and the Law of the Sea*. Baltimore: Johns Hopkins Press, 1971; BUTLER, W. E. *Discourse on the Causes of War between Russia and Sweden*. Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1973; BUTLER, W. E. *Russian and Soviet Law*. Oxford: Oxford University Press, 1976; BUTLER, W. E. *Russian Law: Historical and Political Perspectives*. Leiden: A. W. Sijthoff, 1977; BUTLER, W. E. *The Soviet Legal System: Fundamental Principles and Historical Commentary*. New York: Oceana Publishing, 1978.

20 MAGGS, P. B.; SMITH, G. B.; GINSBURGS, G. *Soviet and East European Law and the Scientific-Technical Revolution*. New York: Pergamon, 1981; MAGGS, P. B., SMITH, G. B.; GINSBURGS, G. *Law and Economic Development in the Soviet Union*. Boulder, Colorado: Westview Press, 1982.

21 MAGGS, P. B. *Pashukanis: Selected Writings on Marxism and Law*. London: Academic Press, 1980; MAGGS, P. B. *Stuchka: Selected Writings on Soviet Law and Marxism*. New York: M. E. Sharpe, 1988; BARRY, D. D. *Nikolai Vasil'evich Krylenko: a Re-Evaluation. Review of Socialist Law*. 1989, 2 (15): p. 131–147; BEIRNE, P. *Revolution in Law. Contributions to the Development of Soviet Legal Theory, 1917-1938*. New York: M. E. Sharpe, 1990.

in Eastern Europe²²). Pirmieji jo numeriai buvo skirti įvadinėms pastaboms apie sovietinę teisę ir koncentravosi į pagrindinius baudžiamosios, civilinės, paveldėjimo, draudimo, autorių teisių ir kitų teisės sričių aspektus. Netrukus prasidėjo intensyvus bendradarbiavimas su amerikiečiais: D. Barry'is, P. Maggs'as ir G. Ginsburgs'as kartu su olandų profesoriumi F. Feldbrugge'u pristatė didelės apimties veikalą, iki šiol vadinamą dvidešimties metų sovietinės teisės tyrinėjimų Vakaruose apibendrinimu²³. Vėliau buvo išleisti darbai apie sovietinę prokuratūrą, naujus kodeksus, sovietinės teisės enciklopedijos papildymas ir kt.²⁴. Devintajame dešimtmetyje tyrimai tapo kur kas sudėtingesni, nes jais jau buvo siekiama įvertinti sovietinę teisę ir jos perspektyvas²⁵.

Vienas aktyviausių sovietinės teisės žinovų Europoje tuomet buvo britas A. K. R. Kiralfy'is (1915–2001) ir estų kilmės teisininkas H. J. Uibopuu'as (1929–2012). A. Kiralfy'is, Londono Kings koledžo teisės profesorius, grįžęs iš tuometinės Leningrado teisės mokyklos, kurioje pagal mainų programą studijavo 1961–1962 m., toliau domėjosi sovietine paveldėjimo teise, taip pat išvertė civilinės teisės kodeksus²⁶, o H. Uibopuu'as, dirbęs Zalcburgo universitete Austrijoje, domėjosi sovietine administracine²⁷, taip pat tarptautine teise²⁸. Tačiau labiausiai žinomu

-
- 22 BARRY, D. D.; FELDBRUGGE, F. J. M.; LASOK, D. Codification in the Communist World: Symposium in Memory of Zsolt Szirmai (1903–1973). *Law in Eastern Europe*, 19. Leiden: A. W. Sijhoff, 1975.
- 23 BARRY, D. D.; GINSBURGS, G.; MAGGS, P. B. Soviet Law After Stalin, I: The Citizen and the State in Contemporary Soviet Law. *Law in Eastern Europe*, 20. Leyden: A. W. Sijhoff, 1977; BARRY, D. D.; GINSBURGS, G.; MAGGS, P. B. Soviet Law After Stalin, II: Social Engineering through Law in the USSR. *Law in Eastern Europe*, 20. Leyden: A. W. Sijhoff, 1978; BARRY, D. D.; GINSBURGS, G.; MAGGS, P. B.; FELDBRUGGE, F. J. M. Soviet Law After Stalin, III: Soviet Institutions and the Administration of Law. *Law in Eastern Europe*, 20. Leyden: A. W. Sijhoff, 1979.
- 24 BOIM, L.; MORGAN, G. G. The Soviet Procuracy Protests: 1937–1973: A Collection of Translations. *Law in Eastern Europe*, 21. Leiden: Sijhoff & Noordhoff, 1978; SIMONS, W. B. Soviet Codes of Law. *Law in Eastern Europe*, 23. Leiden: Sijhoff, 1980; FELDBRUGGE, F. J. M. Encyclopedia of Soviet law. *Law in Eastern Europe*, 28. Leiden: Sythoff, 1985.
- 25 FELDBRUGGE, F. J. M.; SIMONS, W. B. Perspectives on Soviet Law for the 1980s. *Law in Eastern Europe*, 24. Leiden: Sythoff, 1982; VAN DEN BERG, G. P. Soviet System of Justice: Figures and Policy. *Law in Eastern Europe*, 29. Leiden: Sythoff, 1985; GINSBURGS, G. Soviet Administrative Law: Theory and Policy. *Law in Eastern Europe*, 40. Leyden: Martinus Nijhoff Publishers, 1989.
- 26 KIRALFY, A. K. The Civil Code and the Code of Civil Procedure of the RSFSR, 1964. *Law in Eastern Europe*, 11. Leyden: A. W. Sijhoff, 1966; KIRALFY, A. K. The law of inheritance in Eastern Europe and in the people's Republic of China. Project of the principles of civil legislation of the Soviet Union and the Union Republics. *Law in Eastern Europe*, 5. Leyden: A. W. Sijhoff, 1961.
- 27 BARRY, D. D.; GINSBURGS, G.; MAGGS, P. B.; FELDBRUGGE, F. J. M. Soviet Law After Stalin, III: Soviet Institutions and the Administration of Law. *Law in Eastern Europe*, 20. Leyden: A. W. Sijhoff, 1979. p. 25–31.
- 28 FELDBRUGGE, F. J. M. Ruling Communist Parties and Their Status under Law. *Law in Eastern Europe*, 31. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1986, p. 467–483.

sovietinės teisės ekspertu Vakarų Europoje tapo jau minėtas mokslininkas F. J. M. Feldbrugge'as (g. 1933) – buvęs olandų armijos rininkas ir Leideno universiteto teisės profesorius²⁹. Jo mokslinė karjera prasidėjo dar 1959 m. apsigynus disertaciją apie sovietinę baudžiamąją teisę ir parengus solidų veikalą apie jos bendrąją dalį³⁰. Vėliau mokslininkas dėjo pastangas parengti sovietinės teisės enciklopediją, o prasidėjus „perestroikai“ ėmė domėtis teisės pokyčiais Rusijoje³¹. Jo iniciatyva 1975 m. pradėtas rengti naujas periodinis mokslinis žurnalas „Socialistinės teisės apžvalga“ (angl. *Review of Socialist Law*) dar labiau sustiprino anglakalbę sovietinės teisės studijų tradiciją Leideno universitete.

2.3. Skirtingi požiūriai į sovietinę teisinę sistemą

Sovietinės teisės studijos anksti skilo į dvi stovyklas: vadinamųjų tradicionalistų (arba „teroristų“), kuriuos atstovavo kritiški mokslininkai, sovietinės teisės neatskyrę nuo sovietinių jėgos struktūrų, ir ekspertai, vėliau pavadinti revizionistais (arba „legalistais“), kurie išreiškė neutralesnį požiūrį³². Pirmoji stovykla, kurią daugiausia sudarė emigrantai iš Rusijos, buvo kritikuojama už pernelyg antisovietinį požiūrį. Savo monumentaliam veikalui, pristatančiam sisteminę ir istorinę sovietinės civilinės teisės analizę, V. Gsovski's atskleidė neigiamą jos prigimtį³³, o G. Guins'as buvo susirūpinęs didėjančia valdžios centralizacija ir asmeninių laisvių suvaržymu³⁴. N. S. Timasheff 'as, aptardamas naują 1955 m. prokuratūros reguliavimą, taip pat abejojo, ar tai užkirs kelią išgalėjusiam piktnaudžiavimui³⁵.

Revizionistai, negalėdami gauti patikimos informacijos, vertindami sovietinę teisinę sistemą, rėmėsi knygomis, todėl buvo kaltinami naivumu, o jų darbai laikyti pro-sovietiniais³⁶. Šios stovyklos lyderis buvo H. Berman'as, kurio garsioji 1950 m.

29 BARRY, D. D.; GINSBURGS, G.; SIMONS, W. B. *Revival of Private Law in Central and Eastern Europe: Essays in Honor of F.J.M. Felbrugge.* Law in Eastern Europe, 46. Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1996, xiii.

30 FELDBRUGGE, F. J. M. *Soviet Criminal Law: General Part.* Law in Eastern Europe, 9. Leiden: Sythoff, 1964.

31 FELDBRUGGE, F. J. M. *Encyclopedia of Soviet law.* New York: Oceana Publications., 1973; FELDBRUGGE, F. J. M. *The Distinctiveness of Soviet Law.* Law in Eastern Europe, 34. Leiden: Sythoff, 1987, p. 25.

32 ZILE, Z. L. *On Law and Force: Fifty Years of American Scholarship on Soviet Criminal Law.* Columbia Law Review. 1970, 70 (2): p. 216.

33 GSOVSKI, V. *Soviet Civil Law. Private Rights and Their Background Under the Soviet Regime. Comparative Survey and Translation.* Vol. I. Michigan: University of Michigan Press, 1948; GSOVSKI, V. *Soviet Civil Law. Private Rights and Their Background Under the Soviet Regime. Comparative Survey and Translation.* Vol. II. Michigan: University of Michigan Press, 1949.

34 GUINS, G. C. *Soviet Law and Soviet Society.* The Hague: Martinus Nijhoff, 1954.

35 SZIRMAI, Z. *Law in Eastern Europe*, 1. Leyden: A. W. Sijhoff, 1958, p. 8–26.

36 KAVASS, I. I. *Soviet Law in English: Research Guide and Bibliography, 1970–1987.* New York: Hein, 1988, p. 7.

išleista knyga „Teisingumas Rusijoje“ metė iššūkį tradiciniam požiūriui į stalinistinę Rusiją, nes joje teigta, kad, nepaisant plataus masto teroro, teisė Sovietų Sąjungoje visgi egzistavo. H. Berman'as sovietinę teisę matė kaip sudėtingų procesų, kurių šaknys glūdėjo dviejų tūkstančių senumo Europos istorijoje, rezultatą³⁷. Jis išskyrė tris esmines sovietinės teisės dalis: pirmą, „socialistinę dalį“, kuri išreiškė bandymą rasti teisinius sprendimus problemoms, atsiradusioms dėl nacionalizavimo ir kolektyvizacijos, antrą, „rusiškoji teisės tradicija“, atskleidžianti paveldėtą teisinį elgesį ir specifinius nacionalinius bruožus, kurie buvo įkūnyti sovietinėje teisėje, bei trečią, „parentalistinis faktorius“, kuris Šaltojo karo metu sukėlė didžiausią kontroversiją tarp mokslininkų. H. Berman'o nuomone, sovietinė teisė atliko edukacinę funkciją, todėl teisėjas buvo laikomas tarsi teisės orakulu, esančiu aukščiausiai izoliuotos tautos, kurio pareiga – ją vesti ir mokyti. Tačiau H. Berman'o požiūris į sovietinę teisę šioje knygoje nebuvo vienalytis: viena vertus, sovietinę teisę jis interpretavo be išankstinės nuomonės ar antipatijos, kita vertus, pagiriamųjų komentarų buvo gausu visoje knygoje, ypač apibūdinant baudžiamąjį procesą, nors jo nuomonė apie plataus masto sovietinį terorą buvo neabejotinai neigiama. Ši knyga, papildyta ir pakartotinai išleista 1963 m., tapo įžanga į gerai žinomus H. Berman'o darbus apie nykstančią Vakarų teisės tradiciją³⁸.

J. Hazard'as savo darbuose taip pat toliau laikėsi neutralaus požiūrio ir kai kuriems autoriams priekaištavo dėl pernelyg kritiško požiūrio, pavyzdžiui, 1954 m. G. Guins'o veikalą jis apibūdino kaip „per daug supaprastintą siekį laimėti JAV palankumą Šaltojo karo metu“³⁹. Tačiau vėliau jis kiek skeptiškiau įvertino šeštojo dešimtmečio pradžioje reformuotą sovietinę baudžiamąją teisę, akcentuodamas nesėkmingą bandymą kovoti su socialinėmis nusikalstamumo priežastimis ir sovietinės teisės blaškymąsi tai švelninant, tai griežtinant baumes bei nurododamas, kad „sovietinė baudsmių sistema per menkai išvystyta“⁴⁰.

Mirus Stalinui diskusija tarp skirtingų stovyklų paaštrėjo, nes Vakaruose įsivyravo lūkestis, kad Sovietų Sąjunga pasibaigus terorizmui pamažu taps normalia valstybe. Optimistiškai nusiteikę istorikai sutartinai teigė, kad politinis klimatas gerėja⁴¹, o ir pats H. Berman'as teigiamai įvertino teisės reformas, išskirdamas

37 BERMAN, J. H. *Justice in Russia. An interpretation of Soviet law.* Harvard University Press, Cambridge, 1950.

38 BERMAN, J. H. *Justice in the U.S.S.R. An Interpretation of the Soviet Law.* Revised Edition, Enlarged. Harvard University Press, 1963; BERMAN, J. H. *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition.* Cambridge: Harvard University Press, 1983; BERMAN, J. H. *Law and Revolution II. The Impact of the Protestant Reformation on the Western Legal Tradition.* Cambridge: Harvard University Press, 2004.

39 HAZARD, J. N. *Soviet Commentators Re-evaluate the Policies of Criminal Law.* *Columbia Law Review.* 1955, 55 (771): p. 542.

40 HAZARD, J. N.; SHAPIRO, I. *The Soviet Legal System. Post-Stalin Documentation and Historical Commentary.* New York: Oceana Publications, 1962, p. 134.

41 CONQUEST, R. *Justice and the Legal System in the USSR.* New York: Frederic A. Praeger,

septynias esmines tendencijas, tokias kaip politinio teroro panaikinimas, teisinių procedūrų ir materialiosios teisės liberalizavimas, kt.⁴² Tačiau V. Gsovski's 1959 m. išleistame veikle toliau atkakliai įrodinėjo, kad teismai Sovietų Sąjungoje nebuvo nepriklausomi, teisėjai nebuvo teisiškai išprusę, baudžiamasis procesas buvo nesąžiningas kaltinamojo atžvilgiu, teisininkai buvo tik valstybės valios vykdytojai, sovietinė slaptoji ir paprastoji policija dominavo teisinėje sistemoje, biurokratija buvo itin formali, bausmės pernelyg griežtos, o piliečių nuosavybės teisės buvo labai ribotos, taip pat, kad darbininkai buvo per menkai teisiškai ginami ir pan.⁴³ H. Berman'o nuomone, šioje V. Gsovski'o knygoje buvo tiek klaidingų teiginių, kad nespecialistas turįs ją skaityti labai atidžiai ir kritiškai⁴⁴. Nenorėdamas šių „klaidų“ aptarti trumpoje apžvalgoje, jis pažadėjo bet kuriam paprašiusiajam atsiųsti visą jų sąrašą, išdėstytą trisdešimt septyniuose puslapiuose. Tačiau tai buvo ne klaidos, o skirtingos sovietinės teisės interpretacijos. Antai V. Gsovski's buvo įsitikinęs, kad slaptoji policija galėjo bet kada įsiterpti į teisminį procesą ir turėjo neribotą galią taip elgtis, nes politinių nusikaltimų ikiteisminis tyrimas nebuvo teisiškai sureguliuotas, o H. Berman'as argumentavo, kad tokių nusikaltimų ikiteisminis tyrimas buvo reguliuojamas Baudžiamojo proceso kodekso, išskyrus atvejus, kai areštas buvo skiriamas pagal neviešus teisės aktus, o slaptosios policijos veiklą reglamentavo 1955 m. priimtas Prokuratūros priežiūros įstatymas⁴⁵.

Kritiškai V. Gsovski'io nuomonei pritarė kiti europietiškos kilmės mokslininkai. K. Grzybowski's, išreiškęs susirūpinimą intensyvia baudžiamosios teisės kaita, pareiškė, kad „nuolatiniai pokyčiai užkerta kelią sovietinio žmogaus auklėjimui, nes institucijos vadovaujasi ne daugumai suprantamomis moralinėmis konstantomis, bet sąlyginėmis vertybėmis“⁴⁶. Leideno universiteto profesorius J. M. van Bemmelen'as (1898–1982) taip pat nesusilaikė nepareiškęs skeptiškos nuomonės apie piliečių teisių apsaugos garantijas, išdėstytas 1958 m. paskelbtuose Pagrindiniuo-

1968; WORTMAN, R. S. *The Development of a Russian Legal Consciousness*. University of Chicago Press, 1976; TUCKER, R. C. *Stalinism: Essays in Historical Interpretation*. New York: W. W. Norton & Company, 1977.

42 BERMAN, J. H., *supra* note, 38, 1963, p. 66–96.

43 GSOVSKI, V.; GRZYBOWSKI, K. *Government, Law, and Courts in the Soviet Union and Eastern Europe*. Vol. I. New York: Frederick Praeger, 1959; GSOVSKI, V., GRZYBOWSKI, K. *Government, Law, and Courts in the Soviet Union and Eastern Europe*. Vol. II. London: Stevens & Sons Limited, 1959. Tai buvo net 29 teisininkų bendro darbo rezultatas, kurie teisinį išsilavinimą įgijo arba praktikavo teisę savo gimtosiose šalyse bei taikė sovietinę teisę, įskaitant tris Baltijos šalis, kurios buvo okupuotos ir septynias kitas Rytų Europos šalis, žinomas, kaip „liaudies demokratijos“.

44 BERMAN, J. H. *Review*. *The American Slavic and East European Review*. 1961, 20 (2): p. 303.

45 *Ibid.*, p. 304.

46 GRZYBOWSKI, K. *Soviet Legal Institutions. Doctrines and Social Functions*. Michigan: University of Michigan Press, 1962, p. 215.

se baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso įstatymų principuose⁴⁷. Hebrajų universiteto profesorius L. Boim'as (1896–1972) irgi buvo kritiškas dėl griežtos politinės kontrolės galimybių pakelti moralinius valstybės pareigūnų standartus ir užkirsti kelią jų piktnaudžiavimui⁴⁸.

Vėliau konfrontacija tarp tradicionalistų ir revizionistų susilpnėjo, nes jaunesni mokslininkai nustojo stengtis pateikti neigiamą ar teigiamą sovietinės teisės vertinimą. Antai minėtame tritomyje „Sovietinė teisė po Stalino“ visai nebuvo analizuota tuomet jau plačiai paplitusi prielaida apie Sovietų Sąjungoje neva besiformuojančią teisinę valstybę⁴⁹. Tokias viltis palaikė net kai kurie sovietinės teisės žinovai, ją pristatę kaip „tikrą“ ir nieko nesiskiriančią nuo kitų teisinių sistemų. Iš Sovietų Sąjungos į JAV emigravęs teisės profesorius O. Ioffe, pasisakydamas apie sovietinės teisės ir ekonomikos santykį, teigė, kad „su kai kuriais pakeitimais pagrindinis ekonomikos teisinio režimo tikslas Sovietų Sąjungoje buvo toks pat, kaip ir kitur – atgrasyti elgesį, kuris kelia grėsmę sistemai, ir suteikti kompensaciją už žalą, padarytą sistemoms“⁵⁰. Jo manymu, teisinė apsauga sovietinėje sistemoje buvo platesnė negu kapitalistinėje sistemoje, nes pati sovietinės sistemos prigimtis sukurianti daugiau pagundų ir daugiau galimybių piktnaudžiauti, o toks elgesys yra ne tik ekonomiškai, bet ir politiškai pavojingas sovietinei sistemai⁵¹. Tačiau šie lūkesčiai buvo galutinai paneigti iš Sovietų Sąjungos emigravusio advokato K. Simio knygoje, atskleidusioje skirtumą tarp socialistinės realybės ir socialistinio teisėtuomo, kur visi buvo susitepę korupcija, o teisingumas buvo parduodamas⁵².

Ilgai besitęsusi priešprieša tarp sovietinės teisės ekspertų Vakaruose rodo sunkumus, su kuriais susiduriama stengiantis suvokti svetimą teisinę realybę. Vakariečiai anglakalbiai mokslininkai per daug žavėjosi „knygine“ sovietų teise ir stengėsi bet kokia kaina išlaikyti nešališkumą vyraujant Šaltojo karo nuotakoms. Dauguma jų jautė populiarus lyginamojo teisės tyrimų metodo įtaką ir pasiklivė sovietinių teisės aktų ar knygų santraukų analize, lygindami jas su Vakarų teisės konstrukcijomis ir galiausiai rasdami tai, ką ir norėjo rasti⁵³. Autoriai, kilę iš Europos, priešingai, nepasitikėjo vien tik lyginamuoju metodu ir teigė, kad sovietinė teisinė sistema turi būti pristatoma atsižvelgiant į visos politinės sistemos ypatumus. G. Guins'as,

47 FELDBRUGGE, F. J. M. The Federal Criminal Law of the Soviet Union. Law in Eastern Europe, 3. Leyden: A. W. Sijhoff, 1959.

48 BOIM, L.; MORGAN, G. G.; RUDZINSKI, A. W. Legal Controls in the Soviet Union. Law in Eastern Europe, 13. Leyden: A. W. Sijhoff, 1966, p. 98–100.

49 BARRY, D. D.; GINSBURGS, G.; MAGGS, P. B., *supra* note, 23.

50 MAGGS, P. B.; IOFFE, O. S. 1987. Soviet Economic System: A Legal Analysis. Boulder: Westview, 1987, p. 1.

51 *Ibid.*, p. 269.

52 SIMIS, K. U.S.S.R.: The Corrupt Society: The Secret World of Soviet Capitalism. New York: Schuster, 1982.

53 ZILE, Z. L., *supra* note, 32, p. 215–216.

gindamas savo darbą teigė, kad „socialistinės doktrinos pažinimas, taip pat žinios apie galutinius komunizmo tikslus, jo specifinę etiką ir požiūrį į individualius interesus bei moralines vertybes yra be galo svarbūs norint suvokti esminius sovietinės teisės, kaip politikos priemonės, ypatumus“⁵⁴.

Žlugus Sovietų Sąjungai, dauguma Vakarų teisės mokslininkų, besidomėjusių sovietine teise, susitelkė į naujosios teisinės sistemos Rusijoje formavimąsi, o sovietinė teisė tapo istorinių, sociologinių ir politinių tyrimų objektu, todėl buvo prarasta galimybė Vakarų sovietinės teisės interpretacijas patiems teisės mokslininkams patikrinti naujai atvertuose Rusijos archyvuose. Bendrosios istorijos, sociologijos, politikos ir kitų sričių ekspertai pirmiausia ėmėsi iš naujo tirti stalinizmo laikotarpį ir būtent jų darbuose buvo pristatytos naujos to laikotarpio sovietinės teisės istorijos perspektyvos (P. H. Solomon'o, A. Podgórecki'o, K. Hendley darbai). Vakarų teisės istorikų dėmesys sovietinei teisei dar labiau sumenko XXI a. pradžioje, todėl dauguma naujausių tyrimų buvo atlikta kitų sričių specialistų, kurie jau nebeanalizavo pačios sovietinės teisės, bet naudojo ją kaip tyrimų kontekstą, siekdami atskleisti įvairių reiškinių, tokių kaip mirties bausmė, teisės neefektyvumas ar sovietinės teisės palikimas, prigimtį. Artimiausia ateitis parodys, ar teisės istorikai, ypač iš pokomunistinių valstybių, prisidės prie tolimesnių sovietinės teisės istorijos tyrimų ir kokią Vakaruose jau išvystytą sovietinės teisės interpretaciją jie pasirinks. Norėtusi tikėti, kad mokslininkai, pasirinkę mokslui labiausiai naudingą neutralų požiūrį, sugebės padėti visuomenei stoti akistaton su jos totalitarine teisine praeimi, priimti ją ir žengti pirmyn.

Išvados

1. Sovietinės teisės istorija tirtina, nes nesuvokiant sovietinės teisinės praeities neįmanoma įsisąmoninti teisinės realybės dabartinėje Rusijoje ir anksčiau komunistų valdytose šalyse bei nuspėti artimiausios jų ateities. Šiuolaikiniai teisės istorikai, neturėdami patirties sovietinės teisės tyrimuose iš demokratijos perspektyvų, galėtų susipažinti su gausia angliška literatūra, kurioje pateiktos įvairios sovietinės teisės ir teisinės sistemos suvokimo interpretacijos pagelbėtų analizuojant sovietinę teisinę praeitį buvusiose sovietų okupuotose šalyse.
2. Iki karo sovietinės teisės studijos anglosaksiškoje teisinėje sistemoje nebuvo populiarios dėl bendro skeptiškumo nekapitalistinio režimo atžvilgiu, aktualios medžiagos trūkumo, kalbos barjero ir užtrukusio teisės vai-

54 GUINS, G. C. Soviet Law in the Mirror of Legal Science. The American Slavic and East European Review. 1957, 16 (1): p. 67.

- dmens įtvirtinimo socialistinėje sistemoje, todėl dauguma pirmųjų tyrėjų neturėjo teisinio pasirengimo ir dažnai simpatizavo sovietų režimui (M. Stevenson Callcott, H. J. Laski's, D. N. Pritt'as). Tarp teisinį pasirengimą turėjusių mokslininkų tuomet buvo tiek kritiškų (V. Gsovski's), tiek neutralių nuomonių (J. Zelitch'as, J. N. Hazard'as).
3. Šaltojo karo metu pagrindiniai sovietinės teisės tyrimų centrai anglakalbėje kultūroje susiformavo JAV ir Nyderlanduose. Tarp amerikiečių geriausiai žinomi sovietinės teisės žinovai buvo Harvardo universiteto profesorius H. J. Berman'as ir Maskvos teisės institute dar prieš karą ten studijavęs pirmasis amerikietis J. Hazard'as. Iš europiečių paminėtinas vengrų kilmės Leideno universiteto (Nyderlandai) teisės profesorius Z. Szirmai'us, po karo įkūręs jame specialų skyrių, kuris netrukus pradėjo leisti leidinį „Teisė Rytų Europoje“, taip pat žinomas sovietinės teisės ekspertas Vakarų Europoje F. J. M. Feldbrugge'as, kurio iniciatyva Leideno universitete imtas rengti periodinis žurnalas „Socialistinės teisės apžvalga“.
 4. Po karo išryškėjo dvi pagrindinės sovietinės teisės ekspertų Vakaruose stovyklos: tradicionalistų, kuriuos atstovavo kritiškai mokslininkai, sovietinės teisės neatskyrę nuo režimo jėgos struktūrų, todėl kritikuoti už pernelyg antisovietinį požiūrį (V. Gsvoski's, G. Guins'as, N. S. Timashef'as, K. Grzybowski's, A. Podgórecki's, K. Simis), ir ekspertai, pavadinti revizionistais, kurie išreiškė neutralesnį požiūrį, todėl buvo kaltinami naivumu, o jų darbai laikyti pro-sovietiniais (J. Hazard'as, H. J. Berman'as, W. E. Butler'is, D. Barry's, G. Ginsburg'as, F. J. M. Feldbrugge's, etc.). Pastarieji per daug žavėjosi „knygine“ sovietų teise ir stengėsi bet kokia kaina išlaikyti nešališkumą vyraujant Šaltojo karo nuotaikoms, o pirmieji teigė, kad sovietinė teisinė sistema turi būti pristatoma atsižvelgiant į visos politinės sistemos ypatumus.
 5. Priešprieša tarp sovietinės teisės ekspertų Vakaruose rodo sunkumus, su kuriais susiduriama stengiantis suvokti svetimą teisinę realybę. Norėtusi tikėti, kad pokomunistinių šalių mokslininkai, pasirinkę mokslui labiausiai naudingą neutralų požiūrį, imsis sovietinės teisės tyrimų, kurie padėtų pokomunistinėms visuomenėms stoti akistaton su totalitarine teisine praitimi, priimti ją ir žengti pirmyn.

THE PERCEPTION OF SOVIET LAW IN ENGLISH-SPEAKING CULTURE

Dovilė Sagatienė

The Supreme Court of the Republic of Lithuania, Vilnius

Summary. Despite the fact that Soviet legal history was never very popular among Western scholars as general Soviet history was, different interpretations of Soviet law (negative, positive and neutral) formed within English speaking literature. Soviet legal studies reached their peak during the Cold War and after the collapse of USSR, the interest in this field decreased greatly, however, the investigations should not be abandoned by legal scholars, as it could serve to understand the legal reality in post-Soviet societies and to predict their nearest future too.

The history of studying Soviet law in the West presents various political, social and personal factors, which influenced the establishment of diverse interpretations of Soviet law in Western scholarship. During the interwar period, Soviet legal studies lacked academic interest and were carried out by non-lawyers and few legal scholars. Among the first group of experts, a positive attitude towards Soviet law prevailed (Callcot, Laski, Pritt), while in the second, more sceptical and neutral voices were heard (Gsvoski, Zelitch, Hazard). During the years of the Cold War, Soviet legal studies enjoyed great popularity and financial support, especially in the United States, but they also had to face competition between two camps: critical “terrorists”, the majority of whom had Eastern European background and knew the Soviet political system from the inside (Gsvoski, Guins, Timashef, Grzybowski, Podgórecki, Simis), and the dispassioned “legalists”, represented by Westerners who were over-focused on the Soviet law in books and the comparative method of investigating Soviet law (Hazard, Berman, Butler, Barry, Ginsburgs, Feldbrugge, etc.).

After the collapse of USSR, the majority of Soviet law experts started to focus on the emerging new legal system in Russia, and Soviet law was relegated to the orbit of historical, sociological and political research. As Western legal scholars missed the opportunity to verify their interpretations of Soviet law in the Russian archives, scholars from other related fields stepped in. Students of history, (legal) sociology, politics and other areas focused on the Stalin era and their works reflected the general trend among Western and Russian researchers of Soviet history to reinvestigate the most terrible period – Stalinism. With the turn of the millennium, Soviet law experts continued with the orientation towards new Russian law and their interest in Soviet legal history was almost lost. The nearest future will reveal whether scholars from the post-communist bloc are willing to participate in the further development of Soviet

legal history, and which interpretation they will choose for their investigations. Research with a dispassionate (neutral) approach towards Soviet law could serve these countries best in facing a totalitarian legal past, accepting it and moving forward.

Keywords: Soviet law, Soviet legal history, Western legal tradition, Anglo-Saxon legal system, Cold War, Soviet Union, communism.

Dovilė Sagatienė, teisės istorikė, nepriklausoma mokslininkė, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisės tyrimų ir apibendrinimo departamento Privatinės teisės grupės konsultantė. Mokslinių tyrimų kryptys: sovietinė teisė, teismų istorija, teisingumas totalitarinėje santvarkoje.

Dovilė Sagatienė, legal historian, an independent researcher, legal consultant at the Private Law Group in the Department of Legal Research of the Supreme Court of the Republic of Lithuania. Research interests: Soviet law, judicial history, justice in a totalitarian political system.